

Dr hab. prof. UR Alicja Jakubowska-Ożóg
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Rzeszowski

Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego przez Panią dr Agatę Paliwodę wraz z oceną istotnej aktywności naukowej Kandydatki do stopnia naukowego doktora habilitowanego w zakresie literaturoznawstwa

Dr Agata Paliwoda z rzeszowską uczelnią związana jest od początku swoich studiów – tu w Wyższej Szkole Pedagogicznej uzyskała dyplom magistra filologii polskiej, w zmienionej strukturze – w Uniwersytecie Rzeszowskim uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych. Promotorami tych prac byli kolejno – doc. dr hab. Józef Nowakowski (magisterium), doktoratu – prof. dr hab. Stanisław Uliasz.

Po uzyskaniu doktoratu habilitantka opublikowała 18 prac (dwie pozostają jeszcze w druku), kilka recenzji. Wzięła udział w 14 sesjach naukowych w macierzystej uczelni i w innych ośrodkach naukowych w kraju. Część z wymienionych rozpraw zapowiada książkę habilitacyjną albo uzupełnia pracę doktorską. Agata Paliwoda obejmowała swoimi badaniami prace o charakterze interpretacyjnym, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstów literackich i kulturowych. Zajmują ją często pisarze mało znani lub pozostający na uboczu wielkiej literatury. Godna podkreślenia i uznania jest powtarzająca się intencja przywracania świadomości czytelniczej twórców i zjawisk literackich o mniejszym zasięgu oddziaływania, z sygnałnym jedynie zaznaczeniem ich obecności w kulturze. Historię literatury budują bowiem nie tylko wielkie dzieła uznanych twórców, na pełny jej obraz składają się także teksty/autorzy pozostający często przez długie lata poza uwagą badaczy.

Najważniejszymi dokonaniem naukowym dr Agaty Paliwody są książki o charakterze monograficznym, pozwalające dopełnić obraz literatury polskiej o tych autorów, którzy żyli i tworzyli poza krajem po II wojnie światowej. Obydwie książki, choć omawiają różną gatunkowo twórczość, korespondują ze sobą, gdyż dotyczą wspólnego obszaru problematyki badawczej, łączy je przyjęta metody opisu i styl interpretacji. Ważny w obydwu pracach staje się kontekstowy charakter wyводу uwzględniający relacje intertekstualne,

pozwalający autorce na przywołanie i omówienie najważniejszej – jak się wydaje – kwestii, jaką stanowi pamięć przeszłości.

Badaczkę interesują zagadnienia tradycji literackiej, ponowienia i przekształcenia znaków kultury, a także idee określające czas i autorów w nim tworzących. Istotnym staje się przybliżenie motywów, toposów obecnych w twórczości emigrantów, określenie osobniczych sposobów posługiwania się nimi. W swoich pracach wskazuje na miejsce i rolę doświadczeń wygnańczych, traumatycznych przeżyć, podkreśla potrzebę transcendencji, określa rolę pamięci w przywracaniu czytelnikom obrazu utraconego świata. Zarówno praca dotycząca twórczości Piaseckiego, jak i książka traktująca o pisarstwie Bieńkowskiej skupione są na przybliżaniu motywów, najważniejszych toposów obecnych w literaturze emigracyjnej, omawiają istotne, według autorki, toposy obecne w tej literaturze. Najważniejsze wydają się style wyobraźni, doświadczenia graniczne, jakie stały się udziałem przywoływanych w tych pracach autorów.

W rozprawie *Granice i pogranicza w powieściach Sergiusza Piaseckiego* habilitantka skupia swoją uwagę na czterech zasadniczych kwestiach – w rozdziale pierwszym są to relacje między „księgą życia” a paradygmatem fabularno-gatunkowym. Takie spojrzenie motywowane było niezwykłą biografią autora *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy*. Piasecki przynależący do różnych narodowości, kultur, języków, systemów wartości, wykorzystujący w swoich tekstach osobiste doświadczenia, okazał się doskonałym przykładem pozwalającym na szukanie zależności między biografią a tekstem.

Rozdział drugi podporządkowany został omówieniom różnorodności kreacji bohaterów, tak odmiennych często od doświadczeń odbiorcy, a dzięki temu szczególnie sugestywnych i interesujących.

Trzeci rozdział nawiązujący tytułem do rozprawy Mariana Płacheckiego prezentuje sposoby ukazywania przestrzeni i czasu, a także ich wzajemnych powiązań. Przestrzeń traktuje autorka jako znaczącą „część całości”. Takie ustalenia stają się także podstawą dla podkreślenia aksjologicznego rysu pisarstwa Piaseckiego. Suma wymienionych zakresów tematycznych pozwala na wpisanie autora *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy* w kontekst „literackiej mapy jego czasów”. Co istotne, badaczka nie próbuje budować pełnego portretu pisarza, ale z bogatej i obszernej twórczości, niezwyklej biografii habilitantka wybiera najważniejsze, najbardziej znamienne i wartościowe aspekty pisarstwa Piaseckiego.

W drugim rozdziale Autorka wzięła na siebie trud opracowania twórczości Danuty Ireny Bieńkowskiej, twórczości posiadającej szczególny charakter pośród już rozpoznanych

biografii i dróg współczesnych pisarzy. Na ten dorobek złożyły się skomplikowane uwarunkowania historyczne i wynikające stąd koleje losu, także twórcza osobowość Bieńkowskiej. Główny kontekst dla odczytania tej poezji tworzy szeroko rozumiany czas, dokonania współczesnych autorów twórców emigracyjnych, dyskusje i polemiki, które towarzyszyły pisarzom znajdującym się poza granicami kraju, osobiste dramatyczne doświadczenia. Bieńkowska to pisarka mało znana w kraju, pozostająca na uboczu głównych nurtów literatury, osobna. Te wszystkie uwarunkowania określiły obowiązki monografistki – konieczność rekonstrukcji miejsca Bieńkowskiej w rzeczywistości literackiej, skalowania kontekstów i wartościowania tej zamkniętej za wcześnie twórczości.

Monografia Agaty Paliwody eksponuje zasadnicze, artystyczne związki Bieńkowskiej z innymi pisarzami, a ich twórczość czyni ważnym kontekstem dla zrozumienia i określenia wagi podejmowanych przez pisarkę tematów – są wśród nich autorzy bliscy poprzez biograficzne doświadczenia – a więc np. krąg pisarzy skupionych wokół „Kontynentów”, ale autorka monografii wskazuje także na szersze konteksty, dla twórców pozostających na emigracji były to inspiracje twórczością m.in. T.S. Eliota czy C.K. Norwida. Doktor Paliwoda korzysta z wielu metodologii pozwalających jej odsonić różne kręgi tematyczne – są wśród nich metody biograficzna, psychogenetyczna, tematologiczna, hermeneutyka, intertekstualność. Swą pracę buduje z czterech zasadniczych rozdziałów i aneksu.

Część biograficzna jest niezwykle cenna. Doktor Paliwoda prostuje nieścisłości powielane w słownikach – pełniejszy ogląd biografii pisarki stał się możliwy dzięki dotarciu do archiwum poetki. Monografia *Swoja i obca...* zawiera nowe ustalenia pozwalające na sportretowanie Bieńkowskiej nie tylko jako pisarki, ale także działaczki polonijnej, publicystki, dla której praca na rzecz współpracy z krajem, dbanie o właściwe miejsce kultury polskiej w życiu kanadyjskiej Polonii stanowiły wyzwanie i szczególnie pojmowane posłannictwo. Udowadniała swoją działalnością potrzebę wybiegania w przyszłość, to w niej, a nie w ciągłym rozdrapywaniu ran widziała szansę na odrodzenie polskiej literatury. Nie idea „niezlomności”, jak podkreśla dr Paliwoda, określała jej twórczą postawę, ale misją uczyniła pielęgnowanie związków z ojczyzną, z polską kulturą. Temu służyły organizowane odczyty, spotkania z pisarzami, opracowywanie podręczników do nauki języka polskiego w szkołach średnich, podtrzymywanie kontaktu z krajem. Podkreślała, że bez tego typu działań nie będzie Polonii. Co ważne i niezbyt częste, była niezależna w swych poglądach i często nie stroniła od krytyki środowiska emigracyjnego.

Nie można zrozumieć pisarstwa Bieńkowskiej bez uwzględnienia jej pogmatwanej biografii – dzieciństwa i wczesnej młodości naznaczonych traumatycznymi przeżyciami w

Rosji. One stają się tematem rozdziału drugiego. Habilitantka wykorzystuje szerokie konteksty historycznoliterackie, głównie tzw. literatury łagrowej, problematyki autobiograficznej i dokumentu osobistego. Podkreśla wagę dziennika pisanego w obozach dla uchodźców w Iranie przez 15-16 letnią Irenę Czech (to panięskie nazwisko poetki). Dziennik ten cechuje skrupulatność w przedstawianiu własnych doświadczeń, ucieczka od kreacyjnych zabiegów, jest to, jak podkreśla monografistka, istotny walor zachowanego tekstu.

Przemijanie i utrata – trzeci rozdział pracy – omawia tematykę emigracyjną. Autorka rozprawy jest świadoma konieczności uruchomienia szerszych kontekstów dla zrozumienia pokolenia młodych emigrantów. Wykorzystuje w tym celu wypowiedzi prasowe autorki *Dziennika*, włącza kontekst działalności naukowej, czy ukazuje autorkę na tle poglądów poetów z grupy „Merkuriusza”-„Kontynentów”. Składają się na ten rozdział analizy problemów problemy najważniejszych dla oglądu pisarstwa Bieńkowskiej: doświadczenie emigracji („Inni mają domy”. Emigracja), uczuć („Uczucia na sprzedaż”. Miłość), wewnętrznych przeżyć („Zaczyna się nic”. Melancholia). Szczególnie ciekawa wydaje mi się część dotycząca roli melancholii jako konstytutywnego tematu tej poezji. Autorka rejestruje najważniejsze elementy obrazowania, szuka źródeł – dostrzega je przede wszystkim w poezji baroku (J. Donne, M. Sęp-Szarzyński), w młodopolskich klimatach, twórczości T. S. Eliota i T. Różewicza. Wpisane w tekst rozdziału interpretacje wierszy podporządkowane zostały prześledzeniu istotnych motywów: bólu, tęsknoty, pustki, nie bez znaczenia dla pełnego zobrazowania tej problematyki było wskazanie typowych cech dla *l'écriture mélancolique* – enumeracji, figur błędzenia i labiryntu, depersonalizacji. Wydaje się, że w swych interpretacjach dr Paliwoda zbyt często porzuca omawiany tekst, pozostając na poziomie opisu i uzupełniających ten opis kontekstach opracowań – a przecież o kompetencjach interpretatorskich autorki pracy o Bieńkowskiej można się przekonać wielokrotnie. Ważnym kontekstem dla rozważań w tej części pracy A. Paliwoda uczyniła rozprawy: Julii Kristevej, Alicji Kuczyńskiej, Marka Bieńczyka, Wojciecha Bałusa, ks. Józefa Tischnera.

Czwarty rozdział poświęcony został tematowi codzienności, najbardziej intymnej prywatności, a także refleksji religijno-filozoficznej. Kontekstem dla tych rozważań pozwalającym lepiej zrozumieć twórczość autorki *Pieśni suchego języka* czyni habilitantka poezję Mirona Białoszewskiego i Stanisława Grochowiaka. Teksty Bieńkowskiej świadczą o zakorzenieniu pisarki w polskiej kulturze. Omówione zostały także obecne w tej poezji motywy religijne, inspiracje buddyzmem, mitologią – poświadczają szczególne uwrażliwienie autorki *Drogi do Rosji* na tajemnicę i wiążą się z fascynacją kulturą i filozofią Wschodu.

Ciekawie pod względem stylistycznym został skomponowany korpus pracy – mam na myśli formę stylistyczną tytułów rozdziałów i podrozdziałów – składnikiem każdego z nich są ciekawie dobrane cytaty z tekstów Bieńkowskiej.

W *Zakończeniu* zawarła habilitantka uwagi na temat motywów autotematycznych, wprawdzie nielicznych, rozsianych w jej twórczości, ale pozwalających uchwycić obraz pisarki, człowieka otwartego na otaczającą rzeczywistość, kobiety poszukującej nieustannie wartości wbrew osobistym doświadczeniom i na przekór przeciwnościom losu.

Zamyka pracę *Aneks* (strony 275-293) – opracowany edytorsko przez A. Paliwodę dziennik pisany przez Bieńkowską od października 1942 do stycznia 1944 roku w obozach w Iranie. Tekst przechowywany w Thomas Fisher Rare Book Library Uniwersytetu w Toronto – jak pisze autorka monografii – potraktowany został jako „historycznoliteracki dokument”, przytoczony w całości w oryginale stanowi nie tylko materiał badawczy, ale jest także świadectwem mówiącym o powikłanych losach Polaków. Bez niego twórczość Bieńkowskiej jawiłaby się niepełna. Dziennik przynależący do obszaru dokumentu osobistego przemawia niezwykle mocno. Pisany przez nastolatkę odsłania problemy pozostające poza obszarem prostej percepcji. Jest świadectwem przeżyć, doświadczeń odległych, częściowo już znanych z przekazów więźniów sowieckich łagrów i zesłańców, ale ciągle żywych i ważnych dla zrozumienia złożonej polskiej historii. Doktor Paliwoda zachowała oryginalny kształt językowy tekstu świadoma, że każda najmniejsza nawet ingerencja osłabi jego wymowę.

Uwagi szczegółowe dotyczące książki „Swoja i obca”. Twórczość literacka Ireny Bieńkowskiej:

- Wywód prowadzi autorka dwutorowo – obszerne przypisy uzupełniają tekst główny, jednak w kilku miejscach rozbudowane narracje w odsyłaczach utrudniają lekturę, ich włączenie w główny nurt rozważań byłoby zasadne;

- autorka, co było sygnalizowane już powyżej, niekiedy zbyt szybko odstępkuje od głębszej interpretacji, teksty służą często do ilustracji omawianego problemu, a nie ukazaniu warsztatu czy stylu Bieńkowskiej – 144, 151,

- nie w pełni wybrzmiały zagadnienia ważne w tej poezji – jej dialogowość, ironiczny dystans, kreacyjność – często np. stosowany kostium męski,

- na pewno trzeba podkreślić klarowność wywodu w przeważających partiach pracy, jej przemyślany tok – jednak niekiedy dr Paliwoda stosuje skomplikowaną, meandryczną

składnię, która, choć ciekawa sama w sobie, burzy spójność tekstu: s. 144 – „Tym samym konfrontuje go z.....aż do przypisu 113;

„Jakkolwiek wierszeformę (+ jeszcze cytaty) – s. 151.

„Stosunek autorki.....ostatniego wiersza” – s. 159;

„Konsekwencją tej perspektywy jestzakorzenienia się w rzeczywistości” – s. 163.

Agata Paliwoda zdobyła się na rekonstrukcję wymagającą znacznego doświadczenia badawczego, kompetencji opartej nie tyle na polonistycznej wiedzy, co na dobrej znajomości kompleksu zagadnień dotyczących wzajemnych uwarunkowań analizowanej twórczości. Autorka monografii wykazała się bardzo dobrym przygotowaniem i sprawnością warsztatową. Porządkiem zaprezentowanej monografii zdaje się rządzić pewna logika biografii poetyckiej i duchowej Bieńkowskiej – począwszy od zdarzeń/przeżyć z wczesnego dzieciństwa, młodości – po tematy charakteryzujące poetkę dopiero w dorosłym życiu. Poszczególne rozdziały tworzą rozległe perspektywy badawcze, ich powiązania i przenikania pozwalają na wzajemne oświetlanie się, tworząc portret wielowymiarowy tej skomplikowanej biografii. Monografia Agaty Paliwody uzupełnia obraz polskiej poezji emigracyjnej, ta rzetelna praca stanowi wartość także z tego powodu, że dobra (pełna) historia literatury, a habilitantka ma tego świadomość, nie może ograniczać się do kilku kluczowych nazwisk, bo przecież tworzą ją także pisarze często zapomniani, czekający na analityczną uwagę.

Badania literatury emigracyjnej są prowadzone przez doktor Paliwodę od dawna i poświadczone publikacjami ogłoszonymi przed i po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych. W autoreferacie habilitantka wyraźnie wskazała na zakresy tematyczne, jakim podporządkowane zostały publikacje, są to: proza Sergiusza Piaseckiego, literatura emigracyjna oraz literatura podejmująca temat doświadczeń wojennych, a w ostatnim okresie także literatura najnowsza. Większość z tych prac była publikowana w macierzystej uczelni – w wydawnictwie „lokalnym”, co często stanowi zarzut w ocenie publikacji. „Lokalność”, co trzeba wyraźnie i z mocą podkreślić, nie deprecjonuje w żaden sposób tych rozpraw. Pragnę przypomnieć, że wielu autorów pozostających na marginesie wielkiej literatury zostało przywróconych literaturoznawczej pamięci – wystarczy wspomnieć choćby twórców bliskich środowisku londyńskich „Kontynentów”: Jana Darowskiego, Zygmunta Ławrynowicza, Bohdana Czaykowskiego, Adama Czerniawskiego, Floriana Śmieję, Andrzeja Buszę, Janusza A. Ihnatowicza, a także spoza tego kręgu, np. Zofię Romanowiczową – i stało się to właśnie dzięki „lokalnym” środowiskom akademickim, m. in. polonistyce rzeszowskiej. Teksty te

stanowią ważne ogniwo w historii literatury, są rzetelne i spełniają wymogi prac naukowych, zatem przymiotnik „lokalny” nie powinien ich dezawuować.

Praca poświęcona Bienkowskiej podporządkowana została określonej celowi – wypełnianiu luk w przestrzeni historycznoliterackiej, stąd potrzebna była rozległa kwerenda, pozwalająca na ukazanie wieloaspektowe tej twórczości; książka omawiająca twórczość Piaseckiego została tak sprofilowana, by uniknąć powtórzeń w analitycznym oglądzie – zatem wymagała dobrego rozeznania w dotychczasowych opracowaniach. Każde z tych wyzwań pozwala wskazać na istotne cechy doktor Paliwody jako badaczki literatury dwudziestego wieku – rzetelność i sumiennosc. Kolejne teksty omawiające m. in. twórczość Beaty Obertyńskiej, Jerzego Gizelli, Janusza Głowackiego, Wacława Lieberta, Zygmunta Ławrynowicza obrazują i poświadczają zarówno dobry warsztat historyka literatury, jak i możliwości habilitantki, które mogą zaowocować w przyszłości kolejnymi ciekawymi publikacjami. Równie dobrze porusza się w metaforycznym świecie poezji, jak i wymagającej innych narzędzi analitycznych prozy.

Wart uwagi jest także nurt badań pozostający poza głównymi tematami związanymi z emigracją – chodzi o szkice poświęcone twórczości Karola Wojtyły, Janusza Szubera, Katarzyny Grocholi, Marii Nurowskiej, Janiny Krawczyk, Stanisława Srokowskiego.

Ważnym obszarem działalności dr Agaty Paliwody jest jej działalność dydaktyczna. Od wielu lat prowadzi zajęcia z literatury Młodej Polski, literatury po 1939 roku, kontekstów literatury polskiej XX i XXI wieku, poetyki, analizy dzieła literackiego. Wszystkie były wysoko oceniane zarówno przez studentów, jak i władze Instytutu. Współpracuje z Centrum Kultury i Języka Polskiego dla Polaków z Zagranicy i Cudzoziemców POLONUS. Jako adiunkt i starszy wykładowca recenzowała prace magisterskie (71) i licencjackie (37), prowadziła seminarium licencjackie na studiach pierwszego stopnia i seminarium magisterskie na studiach niestacjonarnych drugiego stopnia. Dopełnieniem jest praca na rzecz środowiska – dr Agata Paliwoda uczestniczyła w programie współpracy Instytutu ze szkołami średnimi regionu, istotnym aspektem jej zaangażowania jest udział w pracach Komitetu Okręgowego Olimpiady Literatury i Języka Polskiego.

Dokonania badawcze Agaty Paliwody są spójne, posiadają wszelkie cechy prac naukowych, tym samym spełniają wymogi procedury habilitacyjnej. Należy podkreślić, że wskazane walory problemowe, metodologiczna świadomość autorki, trafnie dobrany kontekst

przedmiotowy, środki warsztatowe, umiejętnie wykorzystane perspektywy poznawcze nadają całości jej dorobku rangę opracowania twórczego i poświadczają predyspozycje naukowe habilitantki.

Konkluzja: wskazane osiągnięcia wynikające z art. 16 ust.2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym – czyli książka „*Swoja i obca*”. *Twórczość literacka Danuty Ireny Bieńkowskiej* oraz pozostały opublikowany dorobek naukowy oceniam pozytywnie i wnioskuję o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Rzeszów, 31.05. 2017 r.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Aleksandra Jolanta-Czap". The signature is written in a cursive, flowing style.